

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΓΑΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

WERNER JAEGER

«ὅς δ' ἀμφ' ἀέθλοισι ἢ πολεμίζων ἄρηται κύδος φβρόν,
εὐαγορηθεὶς κέρδος ὕψιστον δέκεται, πολιτῶν καὶ ξένων,
γλώσσας ἄωτον».

Τῆ 30ῆ Ἰουλίου 1948, εορτάζει ὁ διάσημος φιλόλογος Werner Jaeger, καθηγητῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Χάρβαρντ, τὴν 60ρίδα του. Ἐγεννήθη ἐν Lohberich τῆς Ρηνανίας ἐσπούδασε δὲ εἰς τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Μαρβούργου (1907) καὶ τοῦ Βερολίνου ὅπου καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ (1911). Εἰκοσιπενταετῆς ἐγένετο ὕφηγος ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ, ἀμέσως δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκλήθη ἐκτάκτος καθηγητῆς τῆς ἀρχ. ἑλλην. φιλολογίας εἰς τὴν Βασιλείαν τῆς Ἑλβετίας (1914-15), ἐκεῖθεν ἀμέσως πάλιν τὸ ἐπόμενον ἔτος ἦλθε τακτικὸς καθηγητῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Κιέλου (1915-21), μετὰ ἐξαετῆ δὲ ἐν αὐτῷ παραμονὴν ἦλθε τῷ 1921, μόλις τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου διάδοχος τοῦ μεγάλου διδασκάλου του Βιλαμόβιτς. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ παρέμεινε δεκαπέντε ἔτη, μέχρι τοῦ 1936, ὅτε αἱ δημιουργηθεῖσαι ἐν Γερμανίᾳ ἐκ τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ ἀποπνικτικαὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τῶν φρονημάτων συνθήκαι, ἠνάγκασαν καὶ αὐτὸν τὸν ἀκραιφνῆ Γερμανόν, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν μεγάλην χώραν τῶν Ἀμερικανῶν, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Σικάγου, ὅπου ἐκ τῶν προτέρων εἶχον παρασχεθῆ εἰς αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυναταὶ εὐκολίαι, καὶ τοῦ εἶχεν ἐξασφαλισθῆ ἄνετος καὶ ἡρεμος ἐπιστημονικὸς βίος. Διὰ νὰ συνηθίσῃ τὴν γλῶσσαν καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴν χώραν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀφέθη εἰς αὐτὸν τὸ πρῶτον ἔτος ἐντελῶς ἐλευθερον ἀπὸ πάσης ὑπηρεσίας.*

Ὅσοι τὸν εἶδον, ὅσοι τὸν εἶδομεν τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἐν Βερολίῳ διαμονῆς καὶ δράσεώς του, ἐνθυμούμεθα τὴν διάχυτον εἰς τὸ ὄχρον πρόσωπόν του θλίψιν ἣτις δὲν προήρχετο μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἐξηναγκάζετο εἰς παραίτησιν καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ τῶν συγγενῶν καὶ

* Αἱ τελευταῖαι παραδόσεις του ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου (ὡς ἀναγράφει αὐτὰς τὸ ἐπίσημον τοῦ Πανεπιστημίου πρόγραμμα) ἔλαβον χώραν κατὰ τὸ θερινὸν ἐξάμηνον τοῦ 1936, ἦσαν δὲ 1) ἡ ποίησις τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Ὀμήρου (Δευτ. καὶ Πέμπτ. 9-10 π. μ.) καὶ 2) ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ: ὁ Ἀρεοπαγητικὸς τοῦ Ἰσοκράτους καὶ συζητήσεις ἐπὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἐργασιῶν (Τετ. 11-13).

φίλων—διότι κάλλιστα ἐγνώριζεν ὅτι τὸν ἀνέμενε εὐμενεστέρα τύχη—ἀλλὰ προήρχετο καὶ ἐκ τῆς γενικῆς Σουλικῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀδιαλείπτως ἐφέρετο ἐν Γερμανίᾳ πᾶσα ἐλευθέρη πνευματικὴ ἐκδήλωσις καὶ ζῶη.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς τότε καταστάσεως ἡ ἐπομένη καταχώρισις τῆς παραιτήσεως τοῦ Jaeger εἰς τὴν «Ἐπίσημον Ἐφημερίδα τοῦ Πανεπιστημ. τοῦ Βερολίνου» (Πρυτανεῖα 126η 1 Ἰουλίου 1936 ἀρ. φ. 13). «Ὁ τακτικὸς καθηγητῆς τῆς κλασσικῆς Φιλολογίας Διδάκτωρ Βέρνερ Jaeger ἀπολύεται τῇ αἰτήσει του μετὰ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου 1936 ἐκ τῆς Πρωσικῆς Κρατικῆς ὑπηρεσίας, καὶ συγχρόνως δίδεται ἡ ἀδεια εἰς αὐτὸν μετὰ τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1936 νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν ἔδραν τῶν φιλολογικῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Σικάγου ἐν Illinois τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερ.» Εἶναι ἰδιαιτέρως ἀξίον σημειώσεως ὅτι ὁ Jaeger διεδέχετο ἐκεῖ τὸν Ἀμερικανὸν καθηγητὴν Chaury ὁ ὁποῖος δὲν διεκρίνετο καὶ πολὺ διὰ τὰ φιλογερμανικά του αἰσθήματα. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐπέδρασαν εἰς τὴν μετάκλησιν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Σικάγου, αἱ παραδόσεις τὰς ὁποίας τὸ προηγούμενον ἔτος (1935) εἶχε κάμει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Burdly University of California) ὡς φιλοξενούμενος καθηγητῆς (Gastprofessor ἔλεγον οἱ Γερμανοί).

Θὰ ἀνεγνώρισαν ἐκεῖ οἱ ἀρμόδιοι ὅτι πρόκειται περὶ ἐξόχου ἐπιστήμονος ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ μεγάλως ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἐποψιν τὴν μετακαλοῦσαν αὐτὸν χώραν. Θλιβερόν βεβαίως ἦτο ὅτι ἡρημώνετο ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου· εἶχον ἤδη ἀποθάνει ἢ ἀποχωρήσει τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας ἐπιφανέστατοι αὐτοῦ καθηγηταί, ἄνδρες ὡς ὁ Βιλαμόβιτς, ὁ Διελς, ὁ Ἐδουάρδος Μάιερ. Ἐμενεν ὁ Ἐδουάρδος Νόρδεν—ὅστις ἔλκων τὸ γένος ἐξ Ἰσραηλιτῶν ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ φύγῃ εἰς Ἑλβετίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ὑπὸ οἰκτρᾶς συνθήκας—ἦλθον δὲ βραδύτερόν ὁ Deubner, ὁ Stroux καὶ ὁ Schadewaldt, μαθητῆς τοῦ Jaeger, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἀπελθόντων.

Ἄλλὰ πάντως ἡ ἀπώλεια μιᾶς μεγάλης καὶ πολυμεροῦς ἐπιστημονικῆς δυνάμεως, ὅπως ἦτο ὁ Jaeger, ἦτο βαρὺ πλήγμα καὶ διὰ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ διὰ τὴν κλασσικὴν φιλολογοίαν ἐν Γερμανίᾳ. Διότι ὁ Jaeger ἔφυγε διὰ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ ὑπὸ τὸ ἰσχυρὸν πολιτικὸν καθεστῶς, ἐνῶ ἄλλοι ἔφυγον προσωρινῶς καὶ ἐπανήλθον ἔπειτα, ὑποκύψαντες εἰς τὰς περιστάσεις καὶ ἀποδεχθέντες τὰ ἀναπόφευκτα. Εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Φραγκφούρτης» ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ φύλλον τῆς 16 Αὐγούστου 1936 ἐν ἐπιφυλλίδι ὑπὸ Carl Sporn, μαθητοῦ πάντως τοῦ Jaeger, σκιαγραφία τοῦτου γραφεῖσα βραχὺ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ εἰς Ἀμερικὴν ἀπερχομένου. Ἐκράτησα τὸ φύλλον ἐκεῖνο. Ἄς ἐπιτραπῇ νὰ παραθέσω ἐδῶ ὀλίγας σειρὰς ἐκ τῆς ἀρχῆς διὰ νὰ νοηθῇ πῶς οἱ μαθηταὶ τοῦ παρηκολούθουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ καὶ πόσον ἐτίμων αὐτόν: «Ἐπὶ τῆς ἑδρας καθήμενος (λέγει ὁ Sporn) ἀνὴρ μεσαίου ἀναστήματος ἐρμηνεύει μὲ βραδείαν κάπως καὶ κουρασμένην φωνὴν τὰ «Ἀποσπάσματα τῶν Προσωκρατικῶν φιλοσόφων». Περισκεμμένως ἐξέρχονται ἐκ τοῦ στόματός του αἱ λέξεις καὶ αἱ προτάσεις, αἱ ὁποῖαι κατ' ἐκείνην μόνον τὴν στιγμὴν διαμορφώνονται χωρὶς καμμίαν σχεδὸν σημείωσιν ἐνώπιόν του — ἀλλὰ εἰς ἐκάστην τυχαίαν φαινομένην διατύπωσιν ἐνέχεται μέγα πλῆθος σοφίας, ὡς ζωντανῆς βάσεως, ἐξ ἧς ἀπορρέει ὡς ὀργανικὸν καὶ φυσικὸν κάθε ἔννοια τῶν λεγομένων του. Ὁ λόγος προχωρεῖ ὁμοιόμορφως ἡσυχος, αἱ προτάσεις παρουσιάζονται σχεδὸν χωρὶς πλαστικὴν ἐντέλειαν. Τὸ ζωηρότερον εἰς τὸ ὄχρον αὐτὸ καὶ ὑπὸ τῆς ἐργασίας ἐσκοτισμένον πρόσωπον, εἶναι οἱ ὀφθαλμοί, οἱ ὁποῖοι διαρκῶς περιστρέφονται εἰς τὸ ἀκροατήριόν του, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐκπηδᾷ καὶ ὁμιλεῖ ἐν φωτεινῶς ἐξυπνον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον κατανικᾷ εὐκόλως καὶ ἀκόπως τὴν φαινομενικὴν σωματικὴν κόπωσιν, τὴν ὁποίαν τρόπον τινὰ διόλου δὲν αἰσθάνεται οὐδέ ἀναγνωρίζει. Καὶ ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ ἐνώπιον τοῦ ἐρμηνευομένου κειμένου, ὅπου γίνεται ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐρμηνευτικὴ ἐργασία, γίνεται διαρκῆς ὑπόδειξις καὶ σύστασις νὰ προσέχῃ κανεὶς πάντοτε καὶ νὰ διακριβῶνῃ τὴν ἔννοιαν ἐκάστης λέξεως. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς τοιαύτης φιλολογικῆς ἐργασίας καθ' ἑκάστον ἐξάμηνον, πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Jaeger δὲν ἐπιζητεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἰδικὴν του γνώμην, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἔχει σχηματίσει κατόπιν μακρῶν μελετῶν, ἀλλὰ δι' αὐτόν ὁ σκοπὸς τῆς φροντιστηριακῆς ἐργασίας ἐκπληροῦται ἐὰν προκειμένου λόγου χάριν περὶ ἀμφισβητουμένου τινὸς θέματος, ὅπως ἂς εἴπωμεν εἶναι τὸ σύστημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Παρμενίδου, μνημονευθῶσι καὶ ἐξετασθῶσιν ἀπαξάπασαι αἱ γνώμαι καὶ αἱ δυνατότητες τῆς τοιαύτης ἢ ἄλλης ἐκδοχῆς καὶ ἐρμηνείας, καὶ ὁ φοιτητὴς ὀδηγηθῇ μέχρι τοῦ σημείου ἐκεῖνου, ὅπου πρέπει

νὰ ἐκφράσῃ καὶ διατυπώσῃ ὁ ἴδιος πλέον τὴν γνώμην του. Αὕτη ἡ ἐξόχως παιδαγωγικὴ μέθοδος εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ ἐφαρμόζεται μόνον ἐὰν ὁ ὀδηγὸν καθηγητὴς κατέχῃ τὸ θέμα κατὰ βάθος, δι' ἰδίας ἐπ' αὐτοῦ ἐργασίας, χωρὶς ὅμως νὰ θέλῃ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἰδίαν γνώμην ὡς τὴν μόνην ὀρθὴν, καὶ χωρὶς νὰ ἐπιζητῇ νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ, ἀλλὰ τὸ πολὺ-πολὺ νὰ τὴν παρουσιάσῃ ὡς δυνατὴν καὶ πιθανήν, ἢ ἀποδοχὴ τῆς δὲ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἐκάστου ἔρευναν καὶ μελέτην τοῦ θέματος.

Τὸ πρῶτον ἔργον δι' οὗ ἡ νέα σταδιοδρομία αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπισημοτάτῳ Γερμανικῷ Πανεπιστημίῳ εἶναι τὸ περίφημον ἤδη καταστάν περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλίον του (Βερολ. 1923), ἐν ᾧ θέτει τὰ θεμέλια τῆς ἱστορίας τῆς ἐξελιξεως τοῦ Φιλοσόφου («Grundlegung der Geschichte seiner Entwicklung»).

Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἐὰν λεχθῇ, καὶ ἐλέχθῃ ὑπὸ εἰδικωτάτου ἀνδρός, τοῦ ἐν Ἀϊδελβέργῃ καθηγητοῦ Ernst Hoffman, ὅτι διὰ τοῦ βιβλίου τοῦτου ἔγινε διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐπιστήμης οἶονεὶ Ἀνάστασις τις τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὸ σύστημά του, ἢ ὅ,τι ὡς τοιοῦτον ἐκάστοτε ἴσχυεν, ἐπὶ χιλιετηρίδας ἐξουσίασεν ἢ καὶ ἐτρομοκράτησε τὸν κόσμον, ἀλλ' οὐδέποτε ἔγινε μία πραγματικὴ ἀπόπειρα νὰ ἐκθέσῃ τις τὰ τοῦ φιλοσόφου τοῦτου, καὶ ἰδίᾳ τὰ τῆς ἐξελιξεως του, εἰς εἰκόνα σαφῆ καὶ παραστατικὴν. Εἶναι τοῦτο τοσοῦτω μᾶλλον παράδοξον κοθ' ὅσον διὰ μὲν τὸν «ἱστορικὸν» Σωκράτη ἔχομεν πλεῖστα ὄσα ἔργα, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης δὲν ἔγραψέ τι, ἐνῶ διὰ τὸν πολυγραφώτατον Σταγίριτον δὲν εἴχομεν τίποτε σχεδὸν ἀξιόλογον. Ὁ Jaeger εἰς τὸ βιβλίον του τοῦτο ἐπεζήτησε καὶ εὑρε διὰ μέσου τῆς πυκνῆς ὀμίχλης τὴν μεθοδικὴν ὁδὸν ἣτις ὀδηγεῖ πρὸς συστηματικὴν παράστασιν τοῦ ἔργου τοῦ Σταγίριτου. Ἐὰν ἐλέχθῃ ὅτι διὰ τὴν παράστασιν τοῦ Πλάτωνος, ὡς ἔχομεν αὐτὴν εἰς τὸ ἐξαισιον δίτομον ἔργον τοῦ Βιλαμόβιτς, προειργάσθησαν δύο ὀλόκληροι γενεαὶ λογίων, διὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὄχι μόνον δὲν εἴχομεν ἀναλόγους προεργασίας, ἀλλὰ καὶ ὀλίγαι τινὲς προϋπάρχουσαι περὶ αὐτοῦ—ἂν καὶ συγγραμμέναι ὑπὸ μεγάλων φιλολόγων ὡς ἦσαν οἱ Bernays καὶ Rose καὶ κλασσικαὶ θεωρούμεναι—ἔπρεπεν ἐντελῶς νὰ ἀγνοηθῶσι.

Δὲν εἶχον ἀκόμη σχεδὸν συμπληρωθῆ δύο ἔτη ἀφότου εἶχεν ἔλθει ὁ Jaeger εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου, ὅτε ἐξεδόθη τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον τὸν κατέστησε πλέον πασίγνωστον μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων καὶ τοῦ ἔδιδε τάξιν μεταξὺ τῶν πρώτων φιλολόγων τῶν τελευταίων ἐκατὸν ἐτῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Jaeger ὁμολογεῖ ὅτι τὰς τοιαύτας ἐρεῦνας εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ 1916 εἰς Πανεπιστημιακὰς παραδόσεις ἐν Κιέλω καὶ Βερολίνω, ἐπεζήτησε δὲ οὐχὶ νὰ δώσῃ συστηματικὴν τινὰ εἰκόνα τῆς φιλοσοφίας τοῦ

Σταγίριτου, αλλά να δώση ἀνάλυσιν τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ ἀναλύσει ταύτῃ νὰ ἀνεύρη τὰ καταχωσθέντα ἴχνη τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Φιλοσόφου ἐξελίξεως. Σκοπεύω, γράφει, οὐχὶ νὰ δώσω συμβολὴν εἰς τὴν συστηματικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ νὰ διαφωτίσω ἐν τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τμῆμα χαρακτηρίζεται μὲ τὸ ὄνομα Ἄριστοτέλης:

Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, *epochenmachendes Meisterwerk* (E. Hoffm., Ph. W. 1929, 521), ἐκτίθεται

ἢ μᾶλλον ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης κατ' ἀρχὰς ἐπὶ δεκαετηρίδας ἔβλας ἐπλατώνιζε, καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο συνέγραφε καὶ ἐδίδασκε, βαθμηδὸν δὲ ἤρχισαν νὰ διαφαίνωνται καθαρῶς αἱ ἰδικαὶ τοῦ σκέψεις καὶ τὰ ἰδικὰ του αἰτίαι, οἱ συνδυασμοὶ δὲ τῶν συγγραμμάτων του πρὸς ἄλληλα δεικνύουν φανεράς καὶ ἀναντιρρήτους στιβάδας. Ἄντι ἐνὸς φιλοσόφου στερρῶς ἐχομένου δι' ὅλου τοῦ βίου του τοῦ δόγματός του, βλέπομεν πρὸ ἡμῶν ἕνα ἄνθρωπον ἀγωνιζόμενον καὶ παλαίοντα πρὸς ἑαυτὸν διαρκῶς, βλέπομεν τὸν ὅτι μίαν ἐντελέ-

χειαν μεγαλοφυῶς φθάνουσιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς της. «Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἐθριάμβευσε ἀληθῶς ἡ φιλολογικὴ τέχνη, ἥτις κατήγαγε τὴν νίκην ταύτην εἰς βᾶρος ὄλων τῶν ἀπὸ αἰῶνων νυσταζόντων ἐρμηνευτῶν τοῦ Ἄριστοτέλους». Ἐν τῇ Μεταφυσικῇ καὶ Ἠθικῇ, ἐν τῇ Πολιτικῇ καὶ τῇ Κοσμολογίᾳ ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τῶν πλατωνικῶν βάσεων. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ἐκ τοῦ διαδόχου τοῦ Πλάτωνος ἐκπηδᾷ ὁ ἐπικριτὴς ἢ καλῶτερον ὁ κριτικὸς αὐτοῦ.

Ἡ ἴδια του νέας καὶ πρωτότυπος ἐξέλιξις ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 334 μὲ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐν Ἀ-

θήναις διδασκαλίας. Ὁ Ἄριστοτέλης «στρέφεται πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν τῶν καθ' ἕκαστα ἔρευναν, ἐφαρμόζων δὲ ἐν αὐτῇ αὐστηρῶς τὴν ἰδίαν μορφολογικὴν μέθοδον γίνεται ἰδρυτὴς νέου εἴδους τῆς ἐπιστήμης· αἱ μεγάλοι, οἶον αἱ κεντρικαί, φιλοσοφικαὶ μαθήσεις ὑφίστανται οὕτω κατὰ τοὺς χρόνους τούτους χαρακτηριστικὰς τινὰς μεταβολὰς, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς νέας τάσεως τῆς φιλοσοφικῆς ἐργασίας· ἡ μεγάλη ὁμῶς παραγωγή ἐπεκτείνεται εἰς τὸ μέγα πεδῖον

τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας».

Παρ ἢ λ θ ο ν μετὰ τὸ ἔργον τοῦτο δέκα ἔτη, ἔτη ἐργασίας καὶ μελέτης, μέχρι οὗ ἦλθεν εἰς φῶς (1933) ὁ πρῶτος ἐκ τῶν τριῶν τόμων τοῦ ἄλλου μεγάλου καὶ πρωτότυπου συγγράματός του *Παιδεία* (*Paideia, Die Formung des griechischen Menschen*). Παραδίδω εἰς τὴν δημοσιότητα (γράφει εἰς τὸν πρόλογον) ἔργον ἱστορικῆς ἐρεύνης, τὸ ὁποῖον ἀναλαμβάνει θέμα μὴ ἐξερευνηθὲν ἀκόμη εἶναι δὲ τοῦτο ἡ διάπλασις τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνος ὡς ἀφετηρία νέας ἐξετάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁσάκις μέχρι τοῦδε ἐζητήθη

νὰ ἐξιστορηθῇ

τὸ Κράτος καὶ ἡ Κοινωνία, ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ θρησκεία ἢ ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῶν ἀντικειμένων τούτων, δὲν ἐγένετο ἀπόπειρα ἱστορικῆς ἐρεύνης τῆς μορφωτικῆς διαδικασίας (*Bildungsprozess*) τοῦ Ἑλλήνος ἀνθρώπου, καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς ἰδεώδους εἰκόνης τῆς ἀνθρωπίνης παιδείας, ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν ἐπιδράσει. Προχωρῶν παρατηρεῖ ὅτι ἐκ τῆς μελέτης τῶν περὶ τὸ θέμα ταῦτο διείδεν ὅτι ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου πνευματικοῦ καὶ ἱστορικοῦ προβλήματος ἐξαρτᾶται ἡ βαθυτέρα κατανόησις τῆς πρωτοφανοῦς ἐκείνης ἐκπαι-

WERNER JAEGER

δευτικής δημιουργίας, ἐξ ἧς ἀκτινοβολεῖται ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τὰς χιλιετηρίδας. Τὸ βιβλίον (λέγει περαιτέρω) ἀπευθύνεται εἰς ὄλους ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἐποχῆς μας πρὸς διατήρησιν τοῦ παλαιοτάτου πολιτισμοῦ μας ζητοῦν νὰ εἰσέλθουν πάλιν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν.

Ἡ παρατήρησις τῆς Ἀρχαιότητος ἐκ τῆς σκοπιᾶς ταύτης γεννᾷ πλήθος προβλημάτων ἀτινα ἐπὶ δεκαετίαν ἀπασχόλησαν τὴν διδασκαλίαν καὶ ἔρευνάν μου. Ἡ θεμελίωσις τῆς θεωρίας μου γίνεται καταληπτῆ ἀπλοῦστατα ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων, ἧτις ὁρμᾶται ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν κειμένων καὶ φέρει τὰ πράγματα εἰς τοιαύτην συνάρτησιν, ἧτις πλήρως διαφωτίζει αὐτά. Ἡ γνώσις τῆς οὐσίας τοῦ ἑλληνικοῦ μορφωτικοῦ φαινομένου εἶναι ἀπαραίτητος βᾶσις καὶ διὰ πάσαν σημερινὴν ἐκπαιδευτικὴν γνῶσιν καὶ βούλησιν.

Διὰ τοῦ Jaeger καὶ τῶν περὶ αὐτὸν φίλων καὶ μαθητῶν του ἐπεζητήθη τότε ἐν Γερμανίᾳ ἡ προσέγγισις ἐκ νέου τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ἰδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς, πρὸς τὴν νεωτέραν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν καὶ μόρφωσιν, καὶ ἀπετελέσθη περὶ αὐτὸν κύκλος νέων ἀνδρῶν ἐπιζητούντων τὴν ἀναζωπύρησιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς παιδείσεως τοῦ νέου ἀνθρώπου, τοῦ ἐξεληθέντος, ἰδίᾳ βέβαια ἐν Γερμανίᾳ, μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ὑλικῶς καὶ πρὸ πάντων ψυχικῶς τελείως συντετριμμένου. Εἶχεν ἐπέλθει νέα ἀκμὴ τοῦ Ἀθρωπισμοῦ (Humanismus) τῇ βοήθειᾳ καὶ ὁδηγίᾳ τῆς ἐπιστήμης. Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του ὡς δρώντος καὶ συγγραφέοντος φιλολόγου καὶ φιλοσόφου διεκήρυξεν ὅτι ὁ Ἀθρωπισμὸς εἶναι πρῶτον μὲν ἡ ἰδιόρρυθμος ἐκείνη ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ ἧτις βασιίζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς καθαρᾶς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐσχημάτισαν οἱ Ἕλληνες εὐρισκόμενοι ἐν τῷ ὕψει τῆς ἐξελιξεῶς των, καὶ ἀπέβη πλέον κλασσικὴ δι' ὄλους τοὺς λαοὺς τοῦ ἑλληνοκεντρικοῦ (ὁ Jaeger λέγει νὰ τοῦ συγχωρηθῇ ὁ σχηματισμὸς τοιαύτης λέξεως) ἐκπολιτιστικοῦ κύκλου. Περαιτέρω δεύτερον σημαίνει Ἀθρωπισμὸς τὴν ἐκπολιτιστικὴν καὶ παιδευτικὴν σύνθεσιν τῶν λαῶν τούτων μὲ τὸν Ἑλληνισμόν, ὅχι λοιπὸν μόνον μίαν ἱστορικὴν καὶ αἰτιολογικὴν «ἐξάρτησιν» ἀλλὰ τὴν συνειδητὴν ἰδέαν μιᾶς πνευματικῆς διεισδύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ταύτην ἐπέτυχον νὰ πραγματοποιήσουν χαρακτηριστικῶς πρῶτοι οἱ Ῥωμαῖοι. Οἱ Ἕλληνες, παρατηρεῖ περαιτέρω ὁ Jaeger, εἶναι ὁ ἐκπολιτιστικὸς λαὸς τῆς ἀνθρωπότητος, διότι πρῶτοι αὐτοὶ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς δημιουργοὶ τῆς παιδείας, τ. ἔ. τῆς καθαρᾶς καὶ ἀρμοζούσης εἰς ἀνθρώπον ἀνατροφῆς. Ὡμίλει τις τότε ἐν Γερμανίᾳ περὶ Ἀναγεννήσεως τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας καθοδηγουμένης ὑπὸ σειρᾶς ὄλης νέων ἐπιστημόνων, Φιλολόγων, Ἱστορικῶν καὶ Ἀρχαιολό-

γων, καὶ τῆς τάσεως ταύτης δεῖγμα καὶ ὄργανον ὑπῆρξε τὸ λαμπρὸν περιοδικὸν *Die Antike* (Ἡ Ἀρχαιότης) τὸ ὅποιον προωρίζετο δι' εὐρύτερον μορφωμένον Κοινόν, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς ἐξέθηκεν ὁ Jaeger εἰς τὸ εἰσαγωγικόν του ἄρθρον τοῦ πρῶτου τόμου (1925). Τὸ περιοδικὸν τοῦτο (γράφει) ἀποτείνεται ὅχι μόνον εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους, ἀλλὰ πρὸς ὀλόκληρον τὸν μορφωμένον κόσμον τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν. Τὸ περιοδικὸν ἔχει σκοπὸν νὰ καταστήσῃ ὠφέλιμον διὰ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν σημερινῶν λαῶν τὴν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, καὶ εἰς τὰ ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου διδάγματα νὰ δώσῃ ἀνάλογον θέσιν εἰς τὴν νεωτέραν παιδείαν, λαμβανομένων πάντοτε ὑπ' ὄψιν τῶν ἀναλλοιώτων ἱστορικῶν συνθηκῶν τῆς ἐξελιξεῶς μας. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο θὰ ἐπιδιώξῃ νὰ συναρμολογήσῃ ὀργανικῶς εἰς τὴν ἡμετέραν παιδείαν τὴν κολοσσιαίως ἀναπτυχθεῖσαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἰδίᾳ καθ' ὅλον τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νεοανθρωπιστικοῦ Κλασσικισμοῦ, γνῶσιν τῆς Ἀρχαιότητος. Πρὸς τοῦτο θὰ ἐκτεθῶσιν ἐν αὐτῷ, μὲ πλουσίαν ἐναλλαγὴν, ἔργα, ἀνθρωποὶ, τύχαι καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀμεσώτερον βεβαίως ὄλων θὰ ὁμιλῶσι πρὸς τὸν ἀνθρώπον τὰ ἔργα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ἀλλὰ δὲν θὰ λείψουν καὶ τὰ δημιουργήματα τῆς λογοτεχνίας. Πρὸ παντός ἀποβλέπομεν παρὰ τὴν τέχνην νὰ ἐξετάζωμεν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν εὐρυτάτῃ ἀντιλήψει, ὅπως πράττει τοῦτο ἡ σημερινὴ ἔρευνα τῆς ἀρχαιότητος, ἧτις ἔρευνα δὲν ἐξετάζει μόνον τὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ ὄλον τὸν πρακτικὸν βίον τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θρησκείαν.

Τῶν γενικῶν τούτων ἀντιλήψεων ἀπήχησις εἶναι τὸ μνημονευθὲν περὶ *Παιδείας* διεξοδικὸν ἔργον του. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πρῖσμα ὁ Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Θουκυδίδου. Ἀνατροφὴν, εἶδομεν, νοεῖ ὁ Jaeger τὴν ἐπιδιώξιν ὀρισμένου σκοποῦ ὑπὸ τῆς ἐνσυνειδήτου ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ θελήσεως (*Zielstrebigkeit des bewussten menschlichen Wissens und Wollens*). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς λέξεως *παιδεία* ὑπὸ τὸ ἐκτεθὲν πνεῦμα ὑπάρχει εἰδός τι, ἐνσυνειδήτου βεβαίως, ἀναχρονισμοῦ, διότι ὅ,τι ἐννοοῦμεν σήμερον ὡς *παιδείαν* εἶναι κυρίως ἀντίληψις τῶν χρόνων τῶν Σοφιστῶν (Πλατ. Νομ. «Κεφάλαιον παιδείας λέγομεν τὴν ὀρθὴν τροφήν (=ἀνατροφήν)» «παιδείαν λέγω τὴν παραγινομένην πρῶτον παισὶν ἀρετήν»). Ἐν τῷ βιβλίῳ ἐξετάζονται ὅλα ἐκεῖνα τὰ παιδευτικὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια δύναται τις νὰ ἐξογάγῃ εἴτε ἐκ τοῦ ἰδεώδους τοῦ πολίτου εἰς τὸ Κράτος τοῦ δικαίου, εἴτε εἰς τὴν ἐκπολιτιστικὴν δρᾶσιν τῶν ἀρχαίων τυράννων,

της άττικής τραγωδίας και της φιλοσοφικής διανοήσεως.

Μέ σπανίαν ζωηρότητα παρουσιάζει τόν άρχαϊόν Έλληνισμόν πρό τών όμμάτων του άναγνώστου, όστις συχνά αίωρείται μεταξύ του τότε και τώρα, κατά την συνήθειαν τών γραφόντων κατά τόν τρίτον τοϋτον *Άνθρωπισμόν*, όστις διά του συγγραφέως της Παιδείας έγεννήθη και άνεκινήθη, προσωρινώς όμως μόνον δυστυχώς, διότι ή άπομάκρυνσις του έκ Γερμανίας επέφερε μέ τό εισαχθέν νέον πολιτικόν σύστημα του έθνικο σοσιαλισμοϋ και την τελείαν σχεδόν άποσβεσιν της κινήσεως ταύτης*.

Πλήθος νέων ιδεών, παρατηρήσεων και συνδυασμών άνευρίσκει ό άναγνώστης κατά την άνάγνωσιν του κλασσικού αυτού βιβλίου. Ούτω π. χ. παρατηρεί όρθότατα ότι «ή συνένωσις μουσικής και μαθηματικών, την όποιαν έκαμεν ό Πυθαγόρας παρέμεινεν έκτοτε σταθερόν κτήμα του έλληνικού πνεύματος. Άκριβώς δέ έκ του γάμου ή ένώσεως ταύτης έγεννήθησαν εις τό μορφωτικόν των Έλλήνων πνεύμα αί καρποφορώταται και εύρύταται έννοιαι. Διότι αίφινδίδως έξεχύθη τώρα εις όλας τάς έκδηλώσεις του είναι μέγα τι ρεύμα κανονικών γνώσεων, τό ό-

ποιον προδήλως έτροφοδοτείτο έκ της πηγής ταύτης. Ο βος αίών είναι ό χρόνος της γεννήσεως όλων εκείνων των θαυμασιών ιδεών του έλληνικού πνεύματος, αί όποϊαι απέβησαν δι' ήμάς είδος συμβόλου της βαθυτάτης αυτού και ιδιαζούσης ούσίας, και έγιναν πρός τούτοις άχώριστοι άπό την ούσίαν αυτού. Δέν ύπήρχον άρχικώς άλλ' άνεφάνησαν ιστορικώς κατ' άναγκαϊαν άκολουθίαν. Η νέα θεωρία διά την σύστασιν της μουσικής είναι μία των σπουδαιότατων στιγμών έν τη εξέλιξει ταύτη. Η γνώσις της ούσίας της άρμονίας και του ρυθμού, ήτις γνώσις είναι γέννημα της περιόδου ταύτης, θά ήρκει διά νά έξασφαλίση την άθανασίαν εις τούς Έλληνας έν τη Ιστορία της Παιδείας. Η δυνατότης της έφαρμογής της γνώσεως ταύτης εις όλα τά πεδία της ανθρωπίνης δράσεως είναι σχεδόν άπεριόριστος». Η παρατήρησις αυτή φέρει εις την μνήμην μου άλλην σχετικήν πρός την ιδιόρρυθμον έντελώς εξέλιξιν του έλληνικού φιλοσοφικού πνεύματος των παλαιότερων Έλλήνων φιλοσόφων. Παρατηρεί λοιπόν εκεί (SB. Πρωσσ. Άκαδ. 1928: 25 σελ. 34): «Η φιλοσοφική κινήσις της όποιας

την άντανάκλασιν παρηκολουθήσαμεν έν τη παραδόσει και έξετάσει των παλαιοτάτων έλλήνων διανοητών, παριστάνει μίαν κυκλικήν διαδρομήν έντελώς μέν ιδιόρρυθμον, αλλά και κανονικήν. Έκαστος σταθμός έν τώ δρόμω τούτω άκολουθεί κατ' έσωτερικήν άνάγκην τόν προηγηθέντα, και δέν θά ήδύνατό τις νά άνατρέψη την σειράν των, χωρίς νά διαστρέψη την κατεύθυνσιν της:

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΑΘΗΝΗΣΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Επί Κοσμήτορος της Σχολής Άναστασίου Όρλάνδου, μηνός Ιουνίου τετάρτη και δεκάτη, έτους όγδόου και τετταρακοστου και ένακοσιοστου και χιλιοστου άπό Χριστου γεννήσεως, συνέδριας νομίμου άγομένης,

Ίωάννης Καλιτσουνάκης ειπεν:

έπειδή

WERNER JAEGER

Καθηγητής έν τώ έν Κανταβριγία της Μασσαχουσέτης Χαρβαρδιώ Πανεπιστημίω άνήρ εύκλεώς έπίσημος την τε άλλην σοφίαν πάντων δέ μάλιστα την περί τούς άρχαίους Έλληνας άκρος θισώτης και διδάσκαλος ταύτης έν τη τη πατρίω χώρα και έν τη νέα αυτού πατρίδι, τη των Άμερικανών μεγάλη Συμπολιτεία, απέβη, και νυν δή άγαθή τόχη έξηκοντούτης γιγνώμενος επί τε πολλοίς άλλοις σεμνόνεσθαι άν δύναίτο και ότι Άριστοτέλην ως ειπείν άπεκάλυψεν, όπως έκ Πλάτωνος και έξ έαυτου έγένητο, ρηξικελεύθω δέ τρόπω χρησάμενος και τη Έπιστήμη ύπερευ βοηθήσας τόν δαιμόνιον φιλόσοφον καθαρῶ φωτί κατηύγασε και ήμίν απέδωκεν, επί τούτοις δ' ότι και την των Έλλήνων Παιδείαν νέα έπισκέψει και θεωρία διερευνήσας και πολυπόνω μελέτη διακριβώσας και δή και κρηπίδα του των άρχαίων βίου ύποθείς, άλλα τε ήμίν επέδειξε και όν τρόπον οι Έλληνες έπαίδευσαν και έμμελώς τάς έαυτών ψυχάς έπλαττον και τάς πόλεις όκουν, αλλά μήν ό άνήρ περαιτέρω προβαίνων και περί τά ίερά των Χριστιανών γράμματα έσπούδακεν, έπεχείρησε δ' εύψύχως και άκριβεστάτη των Έργων έκδόσει Γρηγορίου Έπισκόπου Νύσσης, και τώ μεγάλω τούτω Έργω και νυν φιλοπονώτατα προσεδρεύων διατελεί, παντοίως δέ ως έπος ειπείν των περί την άρχαϊαν Έλλάδα και καθόλου των Έλληνικών σπουδών ύπεραπολογούμενος και επ' αυτάις δύο περισοδικά λεγόμενα συγγράμματα ίδρυσάμενος και τό πρώτον κατευθόνας και την όδόν αυτοίς ύφηγησάμενος, έναργώς απέδειξε την δύναμιν της έαυτου διανοίας και έπιστήμης, δεδοχθαι τη των Φιλοσόφων Σχολή του Άθήνησι Πανεπιστημίου

WERNER JAEGER

άνδρα άριστον, εις τούς της Σχολής ταύτης έπιτίμους διδάκτορας έγκρίναι άρετής ένεκα και έπιστήμης και εύνοίας πρός την Έλλάδα, άναγράψαι δέ τόδε τό ψήφισμα τόν Κοσμήτορα εις μεμβράναν και τούτο σύν τώ έπισήμω διπλώματι άποστείλαι τώ τιμωμένω καθ' α νενόμισται.

Έγένετο Άθήνησι μηνός Ιουνίου τετάρτη και δεκάτη, έτει όγδω και τετταρακοστῶ και ένακοσιοστῶ και χιλιοστῶ.

Ο της Φιλοσοφικής Σχολής Κοσμήτωρ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΟΡΛΑΝΔΟΣ

* Τοϋ βιβλίου τούτου έξεδόθη και ό δεύτερος τόμος γερμανιστί (περιέχει την κατά τούς χρόνους του Πλάτωνος πνευματικήν Άναγέννησιν — δέν είδον άκόμη αυτόν τόν τόμον), όλόκληρον δέ και κατά τούς τρεις τόμους έξεδόθη τό βιβλίον έν Άμερικη εις άγγλικήν μετάφρασιν ύπό του καθηγητου του Πανεπιστημίου Columbia κ. G. Highet. Ο μεταφράστης είχεν ύπ' όψιν διά τόν β' και γ' τόμον τό γερμανικόν χειρόγραφον του συγγραφέως.

κινήσεως εἰς ἐλιγμογραμμίαν (Zickzackkurs). Ἡ διανοητικὴ αὕτη ἐργασία ἀποτελεῖ ἐν αὐτοτελὲς ὅλως κεφάλαιον εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν θὰ ἐξετίμα προσηκόντως τὴν μεγάλην του σπουδαιότητα ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἐθεώρει αὐτὸν τμήμα μόνον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον σπουδαίας ἢ ἀσημάντου φιλοσοφικῆς σχολικῆς ἱστορίας. Κανονικῶς ἡ πορεία αὕτη παριστάνει ὄχι μόνον τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν τῶν καθ' ἕκαστα ἀντιλήψεων (Standpunkte) ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξαντλητικὴν ἔκθεσιν τῶν δυνατοτήτων ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πορείας ταύτης βλέπομεν τὸν ἠθικὸν κόσμον διὰ τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος προσδεδεμένον εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ δυντος (Seins), ἐν τῷ πρακτικῷ ὁμοίως τοῦ βίου ἰδεώδει τοῦ Δικαίον φαίνεται πάλιν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐστέρημένη ὅλως τῆς κυριαρχίας τῆς μεγάλης φιλοσοφικῆς θεωρίας (Spekulation), ἀμφοτέρωθεν δὲ ταῦτα ἐρείδονται μόνον ἐπὶ τῶν ἰδίων βάσεων ἢ δὲ τολμηρὰ πτήσις τῆς θεωρητικῆς σκέψεως φαίνεται ἐντελῶς μεμαραμμένη».

Τὸ ἔτος 1938 ἔφερε δύο νέα βιβλία τοῦ Jaeger. Τὸ ἐν ἦτο ὁ *Δημοσθένης* ἐκδοθὲν κατ' ἀρχὰς ἀγγλιστί (Berkeley Ἀμερ.) καὶ περιλαμβάνον κυρίως διαλέξεις αὐτοῦ περὶ τοῦ ρήτορος γενομένης τῷ 1934 ἐν τῷ University of California ἐν Berkeley. Ἐπειτα ἐξεδόθη (1939) καὶ Γερμανιστί. Αἱ περὶ τοῦ Δημοσθένους γνώμαι αὐτοῦ ἔλαβον, λέγει, τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ μορφήν κατὰ τὰ ἔτη κυρίως 1932-1933, ἂν καὶ εἰς πολὺ παλαιότερον χρόνον ἀνάγεται ἡ γένεσις αὐτῶν, ἀφ' ἧς ἤδη ἐποχῆς ὁ νεαρός, μόλις εἰκοσιεξαετής, καθηγητὴς ἐν τῇ Βασιλείᾳ τῆς Ἑλβετίας εἶχε τὸ πρῶτον κάμει πανεπιστημιακὴν παράδοσιν περὶ Δημοσθένους. Περὶ τοῦ ρήτορος ἐσκόπει, ὡς ὁμολογεῖ ἐν τῷ Προλόγῳ, νὰ γράψῃ ἐκτενέστερον ἔργον, ἀλλὰ ἐγκατέλειψε τὴν πρόθεσιν του ταύτην, τὰ πορίσματα δὲ τῶν μακρῶν περὶ τοῦ Δημοσθένους μελετῶν του δημοσιεύει ἐν τῷ βιβλίῳ, τὸ ὁποῖον περιέχει κυρίως ὀκτὼ διαλέξεις μετὰ τὰ ὀκτὼ κεφάλαια εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται*.

Ἡ παρόρμησις τὴν ὁποῖαν ὁ Δημοσθένης ἀπευθύνει ἐν τῷ τρίτῳ Φιλιππικῷ πρὸς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀνάκρουσις πρὸς τελειωτικὴν ἐξόρμησιν. «Βουλευέσθε μέντοι περὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐν κινδύνῳ μεγάλῳ καθεστώτων». Εἶναι ἀκαταμάχητος ἡ μαγικὴ δύναμις τῆς θελήσεως ἧτις ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ τρίτου Φιλιππικοῦ. Μεταβιβάζεται καὶ εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅστις ἀναγινώσκει αὐτὸν ἐν τῷ ἡσυχῶ σπουδαστη-

ρίῳ του, καὶ ἐξάπτει τὸ αἷμά του. Αἰσθανόμεθα — παρατηρεῖ ὁ Jaeger — ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι θὰ παρέσυρον τὰς μάζας καθ' ὃν χρόνον θὰ ἐβροντοφωνήθησαν πρὸ αὐτῶν. «Ἀλλὰ θὰ ἔκαμαν τὸν πεπαιδευμένον καὶ ψυχραῖμον σκεπτικιστὴν τοῦ εἵδους τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Δημοσθένους καθὼς καὶ τὸν ἡρεμον καὶ κριτικῶς τὰ πράγματα ἐξετάζοντα ἐπισκέπτην τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας νὰ αἰσθανθῶσιν ἐν τῇ ἐπιδράσει τῶν λόγων τούτων μίαν δύναμιν, τὴν ὁποῖαν ὁ ψυχραῖμος μὲν νοῦς θὰ ἠδύνατο νὰ παρακάμψῃ, ἢ κατ' αὐτῆς ὁμοίως ἀντίστασις θὰ ὁμοιάζεν ἀντίστασιν καὶ μάταιον ἀγῶνα πρὸς ἀστραπὰς καὶ θύελλαν. Ἡ δύναμις τῶν λόγων τούτων δὲν ἦτο ἀπόρροια τῆς προσωπικῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ρήτορος, ἀλλὰ τῆς ἰδέας». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο περὶ τοῦ Δημοσθένους ἤγειρε πολλὰς διαφωνίας καὶ ἀντιρρήσεις, ἀλλὰ οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι περιέχει πλῆθος νέων παρατηρήσεων καὶ ἀντιλήψεων περὶ τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς, ἧτις προεμήνυε πλέον τὸ πλησιάζον τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τοῦτο θὰ διησθάνετο καὶ ἀνὴρ ὡς ὁ Δημοσθένης, καὶ θὰ ἐπεζήτη τὴν καθ' ἕνα οἰονδήποτε τρόπον ἀνακοπήν τοῦ κακοῦ. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἔφεροντο μὲ ἀκατανίκητον δύναμιν πρὸς τὰ κάτω καὶ πρὸς τὸ τέλος, μὲ ποικίλας ἐξελίξεις καὶ μεταστροφάς, αἵτινες θὰ ἐπέδρων καὶ ἐπὶ τὸ θυμικόν καὶ ἐπὶ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Δημοσθένους, ὁ ὁποῖος μὲ δλα καὶ δλα αὐτὰ θὰ παραμείνῃ ἐν τῶν ἀμφισβητούμενων καὶ ἀντιμαχομένων προσώπων τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας τῆς περιόδου ταύτης*.

Τὸ ἄλλο βιβλίον τοῦ ἔτους τούτου τὸ ὁποῖον ἐξέδωκε ὁ Jaeger εἶναι τὸ περὶ τοῦ *Καρυστίου Διοκλέους* ὡς συμβολὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱατρικὴν καὶ τὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Οἱ ἐρευνηταὶ διεφώνουν ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς τοῦ Διοκλέους, ἄλλοι ἐθεώρουν αὐτὸν σύγχρονον τοῦ Πλάτωνος, ἄλλοι τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλοι ἄλλα. Σήμερον μετὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ Jaeger θεωρεῖται ὅτι ἤκμασε κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ 4ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χ. Διὰ τῶν ὑποδειγματικῶν τούτων ἐρευνῶν ἐπεζητήθη νὰ δοθῇ ἐκ τῶν διασωθέντων μόνον ἀποσπασμάτων καθολικῆ εἰκῶν τούτου τοῦ σπουδαιότητος ἰατροφιλοσόφου (ὅστις ἐκαλεῖτο δεύτερος Ἱπποκράτης) καὶ ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ θέσεως καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐπιδράσεις ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ διανοήσει τοῦ Διοκλέους ἐκ τε τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου. Ὁ Διοκλῆς δὲν ἦτο (ὡς ἐνόμιζον οἱ Wellmann καὶ Friedrich) μέλος τῆς Σικελικῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ

* Ὑπὸ τοῦ Fritz Jaeger ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν *Gnomon* 1941 κρίσις περὶ τοῦ βιβλίου ἢ ὁποῖα ἐν πολλοῖς ἀπηχῆ ἰσχυρὰς ἀντιλήψεις τοῦ τότε ἐν Γερμανίᾳ καθεστώτος. Καὶ ὡς πρὸς τὸν Δημοσθένη καὶ ὡς πρὸς τὸν Jaeger. Ὁ Jaeger ἔχει πείραν ἀναλόγου κριτικῆς περὶ τοῦ «Θουκυδίδου» του, ὑπὸ τοῦ Ed. Schwartz ἐν *Gnomon* 1926, 65-82.

* Περὶ τῶν πραγμάτων τούτων, ὡς ἐγὼ ταῦτα ἀντιλαμβάνομαι, λέγω τινὰ εἰς τὸν λόγον τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησα τῇ 10 Δεκεμβρίου 1947 ἐν τῇ πανηγυρικῇ συνεδρίᾳ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Φιλιστίωνος του Λοκρού (Πλουτ. Συμποσ.)· ὅστις συνεδέετο διὰ φιλίας μετὰ τὸν Πλάτωνα, ἀλλ' ἀποδεικνύεται διὰ τῶν φιλοσοφικῶν του δογμάτων, τῆς ὁρολογίας καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων του μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Τούτου τὰ διδάγματα περὶ τῆς Λογικῆς ἐφήρμοσεν ὁ Διοκλῆς εἰς τὴν Ἱατρικὴν καὶ διὰ τοῦ Διοκλέους ἐπέδρασαν ἔπειτα ἐπὶ τὸν περίφημον ἐπίσης «διαλεκτικὸν» ἱατρὸν Ἡρόφιλον τὸν Χαλκηδόνιον. «Τὰ ἀποσπάσματα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Διοκλέους μετατιθέμενα εἰς τὸν πραγματικὸν ἱστορικὸν αὐτῶν κόσμον ἐπενεργοῦν μετὰ ζωηρότητα εὐρημάτων παύρου, ἅτινα ἕνα συγγραφέα ὅστις μέχρι πρὸ μικροῦ ἔζη σκιώδη βίον μεταφέρουσιν ἐξαίφνης εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸ φῶς».

Ἀνωτέρω ἕκαμα μνείαν τῆς ἰδρύσεως τοῦ περιοδικοῦ *Die Antike* (Ἡ Ἀρχαιότης) καὶ τοῦ σκοποῦ του. Ὁ *Gnomon* ἰδρύθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Jaeger τῷ 1925 βοηθουμένου ὑπὸ 16 ἄλλων φίλων καὶ μαθητῶν του ὡς περιοδικὸν τῆς ὀλίγης φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Εἰς τῶν τῶν μαθητῶν του ὁ R. Harder, ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνσιν τῆς συντάξεως. Σκοπὸς τοῦ περιοδικοῦ τούτου, τὸ ὁποῖον καὶ μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἐξεδίδετο μέχρι τοῦ 1944 κατὰ μῆνα εἰς τεύχη ὀλόκληρα—καὶ ἐξεδόθησαν ἕως τότε 20 τόμοι—ἦτο ἡ ἐπιστημονικὴ ἀγγελία καὶ κρίσις τῶν ἐκδιδόμενων φιλολογικῶν βιβλίων καὶ ἡ διὰ τοῦ τρόπου τούτου κριτικὴ προαγωγή τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Τὰ ὄρια τῶν δημοσιευμάτων τοῦ περιοδικοῦ ἐπεξετάθησαν εἰς εὐρυτάτην κλίμακα, διότι περιελαμβάνετο ἐν αὐτοῖς ἡ κλασσικὴ φιλολογία κατὰ τὴν εὐρυτάτην σημερινὴν αὐτῆς ἀντίληψιν. Αἱ βιβλιοκρισίαι λαμβάνουσι συχνὰ εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦτο διαστάσεις πραγματικῶν ὀλοκλήρων. Τὸ περιοδικὸν ἔθεσεν εἰς ἑαυτὸ καὶ ἄλλον σκοπὸν—σκοπὸν ὅστις πρέπει νὰ γνωσθῆ καὶ ἀκουσθῆ παρ' ἡμῖν ἐν Ἑλλάδι μετὰ ἰδιαίτερον ὄλωσ προσοχὴν, ἕνεκα τῶν τελευταίων φιλολογικῶν δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν εἰκόνα διαστρεβλώσεως καὶ ἐκτροχιασμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ παραπλανήσεως ἀπὸ τῆς ὀρθῆς μεθόδου αὐτῆς—ὁ σκοπὸς λοιπὸν οὗτος ἦτο ἐκτὸς τῆς ρηθείσης κρίσεως περὶ τῶν νέων ἐκδόσεων καὶ τὸ νὰ ἀποτρέπη ἀπὸ ἐσφαλμένας δημοσιεύσεις (vor verfehlten Veröffentlichungen zu warnen).

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ *Gnomon* κατέλαβε κεντρικὴν θέσιν ἐν τῇ προόδῳ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας καὶ ἐθεωρήθη ὡς τὸ περισσότερο συγχρονισμένον περιοδικὸν πρὸς τὴν σημερινὴν ἐξέλιξιν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Αἱ ἀντιζηλίαι τῆς *Philologische Wochenschrift* τὴν ὁποῖαν ἐξέδιδεν ὁ μακαρίτης Poland σὺν τῷ χρόνῳ ὑπεχώρησαν.

Πᾶν λοιπὸν νέον διανοητικὸν προῖον· σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν παραλαμβάνεται ἢ παρελαμβάνετο πρὸς κρίσιν ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ ὑπὸ εἰδικοῦ, οὐχὶ τυχαίως ἐκλεγομένου, κριτοῦ, ἐκ τῆς κρίσεως δὲ κατεφαίνετο ἂν προέκειτο περὶ

μεγάλης ἢ μικρᾶς συμβολῆς εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ περὶ πράγματος ἀχρήστου καὶ περιττοῦ. Δικαίως λοιπὸν ἐλέχθη, (ὑπ' ἀνδρὸς οἷος ὁ Rostovtzeff, τοῦ Yale University) ὅτι ὁ *Gnomon* εἶναι ἐν τῶν ἀρίστων κριτικῶν περιοδικῶν ὄχι μόνον τῆς Γερμανίας ἀλλὰ καὶ ἄλλων χωρῶν, καὶ ὅτι ἐνίοτε «ἡ κρίσις (*Besprechung*) εἶναι ἐπίσης σπουδαία ὡς καὶ τὸ κρινόμενον βιβλίον, διότι περιέχει πολλάκις διευκρινήσεις (*Auseinandersetzung*) αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ μακροχρονίους μελέτας περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην θὰ ἠδύνατο ὁ *Gnomon* νὰ συγκριθῆ μετὰ τὴν *Deutsche Literaturzeitung* τὴν ὁποῖαν ἐξέδιδεν ἡ Ἑνωσις τῶν Γερμανικῶν Ἀκαδημιῶν, καὶ ἥτις ἰδρύθη τῷ 1880 μετὰ σχετικὴν πρότασιν τοῦ μεγάλου Θεοδώρου Μόμμσεν. Ὁ *Gnomon* λοιπὸν προωρίσθη διὰ τοὺς εἰδικούς ἐπιστήμονας τῆς κλασσικῆς φιλολογίας καὶ τέχνης, ἡ *Antike* ἦτο διὰ τὸ εὐρὺ μορφωμένον Κοινὸν τὸ ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην. Τὰ δύο αὐτὰ περιοδικὰ ἔφερον μίαν νέαν καὶ ἀξιόλογον ἀκμὴν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἰς τὴν Γερμανίαν.

Τελευταῖον ἔργον, περὶ τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον συντόμως ἀσχολεῖται, εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν συγγραμμάτων *Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης*, ἐνὸς ἐκ τῶν ὑπὸ φιλοσοφικὴν ἔποψιν σπουδαιωτάτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Jaeger μέχρι τοῦδε οἱ δύο πρῶτοι τόμοι, καὶ μάλιστα πρὸ πολλῶν ἐτῶν (1921 καὶ 1922), περιέχουν δὲ τοὺς «πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικούς λόγους» μετὰ νέαν πλέον ὑπὸ τοῦ Jaeger πρῶτου γενομένην ἐπιστημονικὴν κατὰ τάξιν τῆς σειρᾶς τῶν λόγων τούτων. Τὸ ἔργον βεβαίως εἶναι μέγα, ἀνεβλήθη ἐπὶ πολὺ ἐκ πολλῶν λόγων καὶ εἶναι καταφανὲς ὅτι δὲν δύναται εἰς καὶ μόνος νὰ φέρῃ αὐτὸ εἰς πέρας. Ἐγὼ ἀνέλαβα τὸ ἔργον αὐτὸ (μοὶ ἔλεγε χαριεντιζόμενος τὸ παρελθὸν θέρος εἰς τὸ University Club τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard) ὡς ἔάν θὰ ἔζων ἐπὶ ἕνα αἰῶνα ἀκόμη. Δὲν λαμβάνω ὑπ' ὄψιν τὴν ἔκτασιν τοῦ ἔργου, ἀρχίζω, ἄλλος θὰ ἀκολουθήσῃ ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὸ ἔργον θὰ συμπληρωθῆ ποτε. Καὶ ἔχει δίκαιον. Ὅτι τὸ ἔργον βέβαια τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκδόσεως ὄλων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου εἶναι ἀδύνατον νὰ συμπληρωθῆ ὑφ' ἐνὸς ἔχοντος ἀποδείξιν τὰς ἐκδόσεις τῶν G. Forbes (1855 καὶ ἐξ.) καὶ F. Oehler (1865 ἐξ.), αἱ ὁποῖαι ἔμειναν ἀσυμπλήρωτοι. Σήμερον ὁ Jaeger προσλαμβάνει νέους συνεργάτας διὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτην.

Τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὅστις ἀφιέρωσεν ὀλόκληρον τὸν βίον του εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων. Πράττει τοῦτο ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνέσει εἰς τὴν εὐτυχῆ χώραν ὅπου ζῆ, τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ὑφ' ὄλου τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου. Τὸ ἰδιαίτερόν του φιλολογικὸν «ἐργαστήριον»,—δὲν ἐννοῶ τὴν αἴθουσαν τῶν παραδόσεων

—ἀποτελείται ἀπὸ τρία δωμάτια εἰς τὸν ἄνω δροφον τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης, Widener Library, τοῦ μεγάλου Πανεπιστημίου τοῦ Harvard. Εἰς τὰ τρία αὐτὰ δωμάτια εὐρίσκονται βιβλία καθολικῆς φιλολογικῆς χρήσεως, φιλολογικὰ περιοδικὰ διαφόρων γλωσσῶν, καθὼς καὶ οἱ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψίν του ἐπὶ ὠρισμένων θεμάτων ἐργαζόμενοι μαθηταὶ καὶ ἐπιμεληταὶ του.

Ἐκεῖ, ὡς βεβαίως καὶ ἀλλαχοῦ ἐν ταῖς Ἑνωμ. Πολιτείαις, καλλιεργεῖται καὶ οὕτως εἰπεῖν φυτρώνει καὶ προάγεται ἡ κλασσικὴ φιλολογία. Οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἔχουν φθάσει ἀκόμη τὴν πρόδον καὶ τὸ μεγαλεῖον, ἀληθινὸν μεγαλεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἡ κλασσικὴ φιλολογία φθάσει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ προπαντὸς εἰς τὴν Γερμανίαν, πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἀλλὰ εὐρίσκονται ὁμοίως εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἀκμὴν ταύτην. Εἰς ἓν τῶν τριῶν τούτων δωματίων μοὶ ἐπεδείκνυν ἐκδόσεις κλασσικῶν συγγραφέων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, αἱ ὁποῖαι ἐκδίδονται τῶρα εἰς τὴν Ν. Ἀμερικὴν μὲ ἰσπανικὰς μεταφράσεις καθ' ὑπόδειγμα τῶν Γαλλικῶν ἐκδόσεων τῆς σειρᾶς Budé. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἔχουν, ὡς εἶναι φυσικόν, μεγάλην βοήθειαν ἐκ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐκδομένων βιβλίων περὶ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας διὰ τὸ ὁμόγλωσσον.

Ἐν τῷ φιλοξένῳ οἴκῳ του ὅστις εὐρίσκεται εἰς τὸ πολύδενδρον καὶ δροσερὸν προάστειον Watertown, τὸ ὑπομιμνήσκον τὸ Grunewald, Dahlem, Westend τοῦ Βερολίνου ἔχει τὴν ἰδιωτικὴν του βιβλιοθήκην διὰ τὴν κατ' οἶκον ἐργασίαν. Αὕτη γενικῶς, ὡς ἐλέχθη, περιστορέφεται περὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. «Ἐκαστος λέγει (ἐν Ant. and Hum.) τῶν μεγάλων Ἑλλήνων συγγραφέων εἶναι συγχρόνως καὶ παιδαγωγὸς κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Ὁ Σόλων, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Πίνδαρος, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Σωκράτης, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἰσοκράτης, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀριστοφάνης*.

* Ὅστις φωνάζει εἰς τὸν Αἰσχύλον ἐκ τοῦ Ἄδου (Βάτρ. 1500) καὶ ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς ἀνοήτους «σῶζε πόλιν τὴν ἡμετέραν γνώμαις ἀγαθαῖς καὶ παιδεύσον τοὺς ἀνοήτους».

μηγεύεται διατὶ πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἠσθάνθησαν καὶ ἐχαρακτήρισαν ὡς ἐνότητα τὸ σύνολον τῆς πνευματικῆς οὐσίας καὶ κτήσεως τοῦ Ἔθνους των μὲ τὴν λέξιν «παιδεία». Ἡμεῖς λέγομεν Kultur, οἱ Ἕλληνες ἔλεγον Παιδείαν».

Θέλω νὰ τελειώσω τὴν μικρὰν αὐτὴν ἐπισκόπησίν μου, περὶ τοῦ Jaeger ὡς ἀνθρώπου καὶ ἐπιστήμονος, μὲ παρατήρησίν του εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἔθνους ἡμῶν ἐκ τῆς μακρᾶς δουλείας. «Αἱ μορφαὶ (παρατηρεῖ) καὶ οἱ τύποι διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐδημιούργησε τὴν ἔκφρασιν τοῦ ὑψίστου πολιτισμοῦ του δὲν εἶναι δι' ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους οἱ τελικοὶ σκοποὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀναπαραγωγὴν πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν, ἀλλ' ὁμοίως παραμένουν πάντοτε οἱ θεμελιώδεις λίθοι ἐφ' ὧν ἰδρῦθη ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς μας. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος παρήχθη δι' ἐπανειλημμένης ἀναδρομῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπιστρέφων ἔφερε πάντοτε νέαν ὠθησιν πρὸς νέας δημιουργίας. Ἡ μία Ἀναγέννησις διαδέχεται τὴν ἄλλην — ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Καρολιγγείων διὰ μέσου τῆς μεγάλης Ἀναγεννήσεως μέχρι τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχῶν τῆς δεκάτης ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος — εἶναι αὗται σπουδαῖαι περιοδικαὶ ἐπιστροφαὶ πρὸς ἀναγεννητικὴν δύναμιν ἐκ τῆς κοινῆς πηγῆς. Ἡ ἀμοιβαία αὕτη ἐπίδρασις τῆς κλασσικῆς κληρονομίας καὶ τῆς ἀρχικῆς δημιουργίας, τῆς μίας ἐπὶ τὴν ἄλλην, ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη ἐνότητα τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ Δυτικοῦ Κόσμου»*.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

* This civilization is a product of repeated recurrence to the ancient tradition, from which in turn it has drawn impulse to new creation. One 'renaissance' has succeeded another—from the Carolingian time, through the great Renaissance, down to the neo-Hellenism of the early nineteenth century—marking periodic returns to the regenerating power of the common source. The reciprocal influences of the classical inheritance and of original creation, each upon the other, constitute the underlying unity of the spiritual life of the Western world. (Transactions of the Amer. Philol. Association 67:1936—σελ. 373).

